

NARKOTIKADEBUT I DANSKE FÆNGSLER

Af OLE EJNAR ANDERSEN

Er der narkotika i danske fængsler? Kan euforiserende medikamenter og stoffer illegalt købes og forbruges af de indsatte. Svaret på dette spørgsmål kendes af enhver ansat indenfor kriminalforsorgen. Selv lukkede fængsler kan ikke holdes stoffri, og kun de færreste ønsker flere/oftere ydmygende kontrol- og visitationsforanstaltninger for at tilstræbe det stoffri fængsel.

Påbegyndes misbrug af narkotika i danske fængsler? Svaret er JA ifølge den undersøgelse, jeg har foretaget på foranledning af justitsministeriets kriminalpolitiske forskningsgruppe.¹⁾ Det er sandsynligt, at 6-7 % af samtlige danske indsatte i statsfængslerne i Vridsløselille og Nyborg har påbegyndt et misbrug af hårde narkotiske stoffer under et ophold i et dansk fængsel. De har altså fået deres narkotikadebut under et fængselsophold (»det første fix«). Det drejer sig om ca. 10 % af indsatte, der på et eller andet tidspunkt ifølge egne eller dokumentariske oplysninger har været brugere af hårde narkotiske stoffer.

Ved hårde narkotiske stoffer forstås i denne undersøgelse hovedsageligt opiat, d. v. s. morfin, morfinpræparater, syntetiske morfinlignende præparater m. v.

Undersøgelsens gennemførelse

Stikprøven består af de 306 danske indsatte, der udgjorde belæget på statsfængslerne i Vridsløselille og i Nyborg den 3. september 1981. Indledningsvis søgt oplysninger i 3 dokumentarkilder for at konstatere eventuelt misbrug af hårde narkotiske stoffer FØR første fængselsophold: anstaltens lægejournaler, det centrale strafferegister og politiets akter. Oplysningerne førte til, at 64 indsatte blev klassificeret som narkomaner FØR første indsættelse.

Gennemgangen af de tre dokumentarkilder er foretaget af forskellige personer uafhængigt af hinanden, og klassifikationen er kun foretaget, såfremt det i to af de tre dokumentarkilder fremgik, at personen mere end én gang før første fængsels/arrestophold havde brugt hårde narkotiske stoffer.

¹⁾ Ole E. Andersen: Narkotikadebut hos indsatte i danske fængsler. Justitsministeriets kriminalpolitiske forskningsgruppes rapport nr. 19. Kbh. 1982.

	Vridsløselille	Nyborg	I ALT
BELÆG den 2. september	196	164	360
heraf udlændinge	34	20	54
BRUTTOSTIKPRØVE	162	144	306
Heraf påbegyndt narkomisbrug FØR (dokumentarkilder)	23	41	64
Ikke i fængslet på int. tidspunkt (neutralt bortfald)	48	32	80
I ALT INTERVIEWEMNER	91	71	162
Heraf interviewet	48 (53 %)	25 (36 %)	73
— nægtete	43	46	89

Af de resterende 242 indsatte er søgt gennemført *personlige interviews* med i alt 162 personer, idet 80 var løsladt, undvejet, bortgået m. v. på interviewtidspunktet (denne gruppe betegnes som neutralt bortfald).

De personlige interviews fandt sted i to meget forskellige fangemiljøer. På statsfængslet i Nyborg var der mange nægtete, d. v. s. indsatte, der ikke ønskede at medvirke i undersøgelsen. Fangesamfundet var meget disintegreret (ingen talsmandsordning på interviewtidspunktet) og præget af diffuse sociale relationer mellem de indsatte. Forklaringerne på den manglende deltagelse varierede fra »narko er en privat sag« til ligegyldighed og total indifferens. Svarprocenten blev på 36 % af i alt 71 interviewemner (se skema).

På Vridsløselille var forud for interviewarbejdet gået en række møder med de indsattes talsmænd, og opnåelsesprocenten var betydeligt højere, nemlig 53 % af i alt 91 emner. Et mere disciplineret og talsmands-styret fangesamfund bidrog utvivlsomt til den større deltagelse – især fra indsatte med narkotikaerfaringer. Bortfaldet var i stor udstrækning ældre, stoffri indsatte.

I alt 6 ud af 73 interviewede indsatte oplyste, at de havde fået deres første fix under et fængselsophold, og at de i øvrigt havde brugt hårde narkotiske stoffer mere end denne ene gang.

Og dermed var undersøgelsen naturligvis ikke tilendebragt. To grupper af indsatte i bruttostikprøven var ikke blevet person-interviewet: Nemlig *nægterne* (89 personer) og de *neutralt bortfaldne* (80 personer). Den eneste mulighed for at komme videre var at foretage en realistisk beregning (estimation) af, hvor mange fængsels-debutanter, man ville have fundet, hvis personlige interviews var blevet gennemført også med disse to grupper.

Hovedprincippet var standardisering: Kendte hyppigheder om forekomst af narkodebutanter under fængselsophold i forskellige delgrupper af interviewmaterialet overførtes til tilsvarende delgrupper blandt nægterne og de neutralt bortfaldne.

Forudsætningen er naturligvis, at »alt andet er lige«, d. v. s. at det materiale, hvorfra man overfører hyppigheder (procentandele), på nogle afgørende punkter ligner strukturen i det materiale, man overfører hyppighederne til.

Såvel nægterne som det neutrale bortfald viste sig at have en aldersfordeling meget lig med interviewmaterialets, og også en opdeling efter stof-erfaringer baseret på dokumentariske oplysninger viste stor overensstemmelse mellem grupperne. Herefter beregnedes det sandsynlige antal fængselsdebutanter blandt nægterne og det neutrale bortfald:

	Gruppe 1 (stoffri)	Gruppe 2 (stofbrugere)	Gruppe 3 (narkobrugere)	I ALT
Personligt interviewede	23	36	14	73
heraf med narkodebut i fængsel	—	4 (11 %)	2 (14 %)	6
Nægtere	35	35	19	89
heraf med narkodebut i fængsel	—	4 (11 %)	3 (14 %)	7
Neutralt bortfald	26	36	18	80
heraf med narkodebut i fængsel	—	4 (11 %)	3 (14 %)	7

Tabellen viser såvel princippet som de faktiske beregninger. Blandt de 89 nægtere ville man sandsynligvis have fundet 7 indsatte, der har debuteret med hårde narkotiske stoffer under et fængselsophold, og det drejer sig om samme antal i det neutrale bortfald, bestående af 80 indsatte. Det fremgår i øvrigt af fordelingen af de tre grupper af indsatte, at relativt flest nægtere er henført til kategorien »stoffri indsatte«.

Sammenfatning af resultater

Efter denne opsplitning af undersøgelsesmaterialet i forskellige delgrupper er det nu muligt at samle de enkelte brikker til et sandsynligt billede af forekomsten af indsatte med narkotikadebut under fængselsophold.

	Dokumentar- oplysning	Personlig interview	Nægtene	Neutralt bortfald	I ALT
NARKO-debut FØR	64	15	18	16	113 (36,9 %)
NARKO-debut UNDER	—	6	7	7	20 (6,5 %)
NARKO-debut EFTER	—	15	18	16	49 (16,0 %)
IKKE NARKOTIKA	—	37	46	41	124 (40,5 %)
I ALT	64	73	89	80	306 (100 %)

Af de 306 danske indsatte er det sandsynligt, at 6–7 % har haft debut med hårde narkotiske stoffer under et fængselsophold. Det svarer til ca. hver tiende indsat, der kan antages at have været inde i misbrug af hårde stoffer.

Mest problematisk ved disse resultater er den nærliggende risiko for at misbruge tallene – uden egentlig at være det bevidst. Stikprøveundersøgelsens design giver nogle naturlige, men væsentlige begrænsninger i resultaternes anvendelighed:

1. *Man kan IKKE generalisere til samtlige fængsler.* Der er tale om indsatte i 2 lukkede statsfængsler med høje procentandele stofmisbrugere og dermed overrepræsentation af narkobrugere i forhold til samtlige anstalter og arresthuse.
2. *Narko-debuterne har fundet sted over en lang periode.* Undersøgelsen har ikke kortlagt narko-debut under et bestemt fængselsophold, men under et eller andet fængselsophold i den indsatte kriminelle karriere. For de 6 interviewedes vedkommende ligger debuten spredt over en periode på 12 år.
3. *Undersøgelsen siger IKKE noget om »smitte« fra andre.* Formålet har været at undersøge indsatte erfaringer med stoffer og ikke, hvordan narko-misbrug er startet. Omstændighederne ved »det første fix« hos de 6 interviewede indsatte efterlader et indtryk af mere tilfældighed og nysgerrighed end problemløsning og gruppepres.
4. *Tallene kan IKKE bruges til forudsigelser.* Man kan ikke udtale sig om risikoen for at en indsat bliver narkoman under sit næste fængselsophold.

Evaluerings af resultaterne

Undersøgelsesresultaternes gyldighed kan diskuteres ud fra bl. a. to metodiske spørgsmål:

- Er bortfaldet for stort?
- Har de indsatte svaret ærligt?

Bortfaldet

Ud af 162 interviewemner blev 73 personinterviewet, d. v. s. en svarprocent på 45. Af samtlige 306 personer foreligger fyldestgørende oplysninger om 137, ligeledes en »oplysningsprocent« på 45 %. Ser man bort fra det neutrale bortfald er oplysningsprocenten 60 %.

Der kan ikke gives noget endeligt svar på, om en svarprocent er for lille. Der er bortfald i alle stikprøveundersøgelser, hvori personlig interviewing indgår. I landsdækkende repræsentative undersøgelser med den voksne befolkning er svarprocenter på mellem 65 og 70 % helt almindelige. Mange undersøgelser med mere specielle og svært tilgængelige befolkningsgrupper gennemføres ofte med opnåelsesprocenter på 45–50 % – og stadig med fornuftige resultater. Endelig skal det nævnes, at for hver 10 personer, man spørger om regelmæssig deltagelse i f. eks. et forbrugerpanel, opnår man ofte kun tilsagn fra en eller to personer, d. v. s. 10–20 % svarprocent.

Det vigtigste er heldigvis ikke opnåelsesprocenten i sig selv, men i hvilken udstrækning man har mulighed for at *kontrollere* og *korrigere* for bortfaldet.

I denne undersøgelse foreligger endog overordentlig mange og nyttige dokumentaroplysninger om bortfaldet. Som tidligere nævnt viste en analyse på 2 væsentlige variable, alder og stofferfaringer, at bortfaldet ikke var forskelligt fra interviewmaterialet. Herefter blev foretaget en beregning af det sandsynlige antal fængselsdebutanter i bortfaldet. På denne måde er der netop sket en kontrol af og en korrektion for bortfaldet i det endelige undersøgelsesresultat.

Personinterviewene

Med hensyn til de personlige interviews har alle samtaler været præget af ærlighed og åbenhed og en ikke helt ringe fortællelyst. Medvirkende hertil har utvivlsomt været, at hele projektet overfor de indsatte har været kørt så uafhængigt som muligt af kriminalforsorgen, politi, anstalt, domstole, m. v.

Det er således mit indtryk, at resultaterne giver et realistisk billede af de forhold undersøgelsen har haft som formål at beskrive – hvor mange indsatte i de to anstalter, der har påbegyndt et misbrug af hårde narkotiske stoffer under et fængselsophold.

Ole E. Andersen

Adresse: Cand. scient. soc. Ole Ejnar Andersen
Tornebakken 27, DK-2830 Virum.

OM POLITIVOLDENS GRÆNSER

Af HENNING KOCH

1. Den private og den offentlige vold

En lettere beruset mandsperson står på et gadehjørne og anråber en forbigående taxi. Da taxien lægger an til standsning, kommer der en mere beruset mandsperson rundt om hjørnet og påbegynder en verbal overfusning af den førstnævnte, idet han påstår, at han så taxien først. De begynder at skændes. Den sidstnævnte beder den førstnævnte om at forføje sig fra stedet. Dette afviser denne på det bestemteste. Sidstnævnte griber herefter førstnævnte i venstre arm, vrider den om på ryggen og skubber førstnævnte nogle skridt nedad gaden på en sådan måde, at armen brækkes. Denne gerningsbeskrivelse er objektivt set udtryk for *privat vold*. Som udgangspunkt vil gerningsmanden — hvis de subjektive ansvarsbetingelser tillige er opfyldt — kunne straffes efter en af bestemmelserne i strfl. §§ 244—245.

I forbindelse med en officiel ceremoni har politiet foretaget en afspærring af et større område med en klar tilkendegivelse af, at det er forbudt at betræde dette område. En lettere beruset mandsperson trodser alligevel forbudet og bliver følgelig antastet af en politibetjent. Denne beder ham om at passere gaden. Dette nægter han. Han opfordres påny til at gå udenfor afspærringen, men bliver blot stående. Politibetjenten tager ham nu bagfra ind under armhulerne, men han stritter imod ved at gøre sig tung. Politibetjenten erklærer ham for anholdt, hvorefter han tager føregreb på hans højre arm, leder ham fremefter, hvorunder armen brækkes. Denne gerningsbeskrivelse er objektivt set udtryk for *offentlig vold*. Som udgangspunkt vil politimanden imidlertid ikke kunne straffes p.g.a. bestemmelsen i strfl. § 13 stk. 3, hvorefter en sådan voldsanvendelse er straffri.

Disse to eksempler anskueliggør vanskelighederne ved en nærmere fastlæggelse af grænserne for politiets voldsanvendelse til forskel fra borgernes — i det mindste for den kriminologiske forskning, der bygger på udspørgning af ofre og vidner. Afgrænsningen af voldsbegrebet i forhold til skubben og anden ulempeforvoldende adfærd har alle dage været voldsofferundersøgelsernes smertensbarn (Wolf 1980). Når det drejer sig om beskrivelsen af politiets voldsanvendelse, er det uden sammenligning væsentligt mere kompliceret. Selv en objektivt set grov vold vil her oftest være straffri. Politiet har således som hovedregel i modsætning til borgeren ret til at gennemtvinge sin vilje med vold.

2. Politiets vold og politivold

Gammeltoft-Hansen (1981) demonstrerer denne omvendte relation mellem legalitet og illegalitet gennem definitionen af et straffeprocessuelt tvangs-

indgreb: »En foranstaltning, der efter sit almindelige formål udføres som led i en strafforfølgning, og hvorved der realiseres en strafbar gerningsbeskrivelse rettet mod legeme, frihed, fred, ære eller privat ejendomsret«. Espersen (1980) skriver mere direkte i den tredje udgave af Ross' Statsforfatningsret: »... de retssystemer vi kalder de »statslige« eller »nationale« systemer – f. eks. dansk, norsk, svensk ret i modsætning til enten folkeretten eller retten i private foreninger – ... (er) ... netop karakteriseret ved, at de er baseret på en monopolisering af volden som lagt i hænderne på en særlig kvalificeret gruppe af personer, i første række et dertil trænet og organiseret professionelt korps, politiet«. Sjöholm (1978) mener, at politiet har den specifikke beføjelse »... att med fysisk våld ingripa mot personer och egendom ...«. Bratholm & Stenberg-Nilsen (1982) anvender den formulering, at politiet har »... en utstrakt adgang til *lovlig* å bruke vold«.

Det er åbenbart, at ingen af de nævnte forfattere har den strafbare vold i tankerne, når der tales om politiets voldsanvendelse. Ikke desto mindre er det hverken god latin eller god tone i den danske straffeprocessuelle teori og praksis at hævde, at politiet har en beføjelse til at anvende vold. Jeg har andetsteds argumenteret for, at jeg ikke finder udtrykket magtanvendelse tilstrækkelig præcist og at jeg – for at forebygge misforståelser – foretrækker begrebet *tvang*, når politiet udøver volden retmæssigt (Koch 1982).

Ifølge strfl. § 13 stk. 3 finder »tilsvarende regler« som ved nødværge anvendelse ved bedømmelsen af retmæssigheden af handlinger, der tilsigter at skaffe lovlige påbud adlydt eller at iværksætte en lovlig pågribelse. Dette indebærer for det første, at tvangsmidlet skal være *nødvendigt*, hvori ligger at et mindre middel ikke kan føre til samme formåls opfyldelse, og for det andet, at tvangsmidlet skal være *forsvarligt*, hvilket betyder, at der kræves en forholdsmæssighed mellem mål og middel d. v. s. mellem vigtigheden af f. eks. en anholdelse (for gennemførelsen af strafansvar eller afværgelsen af lovovertrædelser) og tvangsmidlets indgreb (herunder evt. skadevirkninger på den pågrebne) (Hurwitz & Waaben 1971, Greve et al. 1981 og Sjöholm 1978).

Hvis politiets tvangsanvendelse er unødvendig og/eller uforsvarlig, vil den almindeligvis kunne straffes som vold. Det er dette, der er kernen i begrebet politivold. Udtrykket politivold hører allerede til den almindelige sprogbrug i de nordiske lande. Det synes derfor mere meningsfuldt at give det et præcisere indhold, fremfor at benægte ordets eksistens – endsiges forsøge at udrydde det. Bratholm & Stenberg-Nilsen (1982) foreslår denne definition: »Med politivold forstås politiets forsætlige eller grovt uaktsonne ulovlige bruk av fysisk vold mot personer (legemskrænkelser), under utførelsen af tjenesten«.

3. Retspraksis

I 1972 gennemgik Moe hidtidig retspraksis i straffe- og erstatningssager vedrørende grænserne for politiets tvangsanvendelse i forbindelse med anholdelser. Dette initiativ udsprang af dommen i den såkaldte Brauer-sag (U 1970.491 H). Den er fortsat den principielt set vigtigste frifindende højesteretsdom for strafansvar. Moe påpeger, at der foreligger meget få trykte domme, der pålægger politiet et strafansvar.

Den 30. juni 1982 afsagde højesteret den første domfældelse af mere principiel rækkevidde siden 1930'erne. Højesteret stadfæstede Vestre Landsrets dom, men nedsatte — også under hensyn til de følger, som sagen i øvrigt medfører d. v. s. politibetjentens afskedigelse — straffen fra 4 måneders fængsel til fængsel i 60 dage for tre forhold af vold i forbindelse med anholdelse. Een dommer stemte for stadfæstelse i sin helhed, navnlig fordi volden i to forhold var udøvet over for anholdte, der var belagt med håndjern på ryggen. Århus Ret's dom, der frifandt politibetjenten, er ikke særlig væsentlig i sit resultat, men den er interessant i sin fylde og meget usædvanlige begrundelse, og i bevisførelsen, der stort set gentages for landsretten. Hverken for landsrettens eller højesterets dom anføres udførlige præmisser.

Politibetjenten var for det første tiltalt for under indtransporten af en anholdt at have tildelt denne et knytnæveslag bag øret, mens denne havde lænet sig frem fra bagsædet med håndjern på ryggen for at fortælle, at anholdelsen var en misforståelse. Politibetjenten forklarede, at »... han førte sin højre arm bagud og ned imellem forsæderne for at hindre, at X. kom frem mellem forsæderne. Han berørte X., men kan ikke sige, hvor på X.'s legeme, han rørte. Han har muligt skubbet ham tilbage, men han har ikke foretaget nogen berøring, som er eller kan opfattes som et slag«. Den anden politibetjent forklarede stort set samstemmende.

I det andet forhold var politibetjenten tiltalt for at have tildelt en anholdt i håndjern to knytnæveslag — eet i mellemgulvet og eet i brystet — samt for at have skubbet anholdte hårdt ind mod stationens dør med hovedet først (dette sidste tilfælde blev han tillige frifundet for ved landsretten). Den anholdte forklarede, da han »... havde fået benene ud på jorden uden for bilen og var ved at rette sig op for at stige ud, blev han ramt af tiltaltes knytnæveslag, som tiltalte tildelte ham, og hvorved han faldt om på jorden«. Politibetjenten afgav imidlertid den forklaring, at den anholdte trods gentagne opfordringer ikke ville stige ud af patruljebilen. »Herefter tog tiltalte fat i Y's højre overarm og trak ham så langt ud af bilen, at han kunne få fat i også Y's venstre overarm, og således holdt han ham foran sig. Y. vendte ryggen mod tiltaltes front. Tiltalte opfordrede Y. til at stå på sine ben, hvilket han ikke gjorde, hvorefter tiltalte slap ham, og Y. sank om og lå ved siden af bilen«. Den anden politibetjent, der efter sit eget udsagn befandt sig ved siden af den anholdte på bagsædet, beskriver hændelsesforløbet næsten med de samme ord.

Det tredje forhold følger umiddelbart efter en biljagt på en ung mand, der

havde foretaget konstruktive ændringer på sin knallert. Politibetjenten blev tiltalt for vold, hvorved den anholdte pådrog sig et 3×4 cm blå mærke over højre kæbevinkel samt en hudafskrabning på næsen og adskillige rifter i ansigtet. Knallertføreren beskrev, hvorledes politibetjenten »tog... fat i hjelmen og rev den af Z., ... og medens de stod der, gav betjenten ham 2 knytnæveslag i hovedet, det ene med venstre hånd på siden, og det andet slag på kæben«. Herefter »... tog han fat i Z.'s krave med begge hænder og væltede ham om på jorden, ... og medens han lå der, slog betjenten ham 2 gange i maven med højre hånds knyttede næve«. Politibetjentens version lød således, at han »... greb fat i føreren af knallerten dels i dennes højre arm og dels med den anden hånd under knallertførerens venstre armhule, og på denne måde løftede han knallertføreren op fra knallerten, og idet det var glat, mistede han balancen, og de faldt begge... herefter lykkedes det at få knallertføreren placeret fladt på maven på jorden og få taget foregreb på ham«. Den anden politibetjent, der dog kun kunne følge med i første del af hændelsesforløbet, afgav en meget sammenfaldende forklaring.

Om det første forhold finder underretten »... det ikke godtgjort, at magtanvendelsen faktisk har haft karakter af et slag, men alene en — omend hårdhændet — fysisk berøring, ...«. Til det andet forhold udtaler retten, at det ikke er godtgjort, »... , at tiltaltes magtanvendelse har haft karakter af slag og anden adfærd, der overskrider grænsen mellem den lovlige magtanvendelse i forbindelse med anholdelse og strafbar vold«. Retten synes her at være åben over for, at hele episoden næppe kan forklares ved, at den anholdte blot faldt sammen af sig selv. Ved det tredje forhold anes også en vis imødekommenhed over for den anholdtes version, men det findes ikke »... tilstrækkelig godtgjort, at pågribelsen af forurettede har fundet sted under en magtanvendelse, der har karakter af slag, ...« (een dommer dømmer dog for dette forhold).

Det, der gør underrettens dom interessant ud fra et kriminologisk synspunkt, er, at retten i realiteten anerkender eksistensen af tre forskellige opfattelser af virkeligheden. I dommens mere almene betragtninger siges det således: Sådanne personer, der er anholdt eller forfølges af politiet, »... vil hyppigt forveksle den udøvede magtanvendelse med sådanne krænkelser, som de opfatter som strafbar vold«. Forud for den endelige bedømmelse af hvert enkelt forhold siges det endvidere, at retten ikke har grundlag for at anfægte de forurettedes opfattelser at henholdsvis »slag«, »vold« og »en ulovlig krænkelse«. Men det er borgernes virkelighed.

I de grundlæggende betragtninger udtaler retten videre: »Det overlades til polititjenestemanden under ansvar i det enkelte tilfælde at skønne over behovet for magtanvendelse og over magtanvendelsens form og omfang... Med det forskelligartede menneskemateriale, som også politimyndigheden består af, har samfundet accepteret, at de modvillige borgere i anholdelsessituationen udsættes for overlast inden for en margin, som fastsættes, såle-

des at den indeholder plads til de polititjenestemænd, hvis evner rigtigere kan karakteriseres ved, at de bl. a. er håndfaste, end ved, at de er smidige. Der skal tillige være plads til den ildhu, som undertiden fortrænger overblikket, og der skal være plads til nogle af de fejlskøn, der afdækkes af bagklogskabens skarpe lys«.

Kampens hede er politiets virkelighed, mens domstolens kølige eftertanke er den juridiske virkelighed. Retten i Århus har uden tvivl lagt den første til grund for sin afgørelse. Den afstår i realiteten fra en juridisk prøvelse af den konkrete situation og afsiger – med henvisning til politiets rolle i samfundet, politibetjentes karakteregenskaber og situationens kompleksitet – snarere »en psykologisk eller sociologisk dom«. Det er imidlertid den juridiske virkelighed, der er udslagsgivende for landsretten (og højesteret): »Spørgsmålet om, hvorvidt tiltalte har foretaget lovlig magtanvendelse eller gjort sig skyldig i strafbar vold, afhænger af, hvad . . . tiltalte har gjort . . .« og det er ». . . utvivlsomt, at tiltalte klart har overskredet grænsen for lovlig magtanvendelse«. Det skal bemærkes, at landsretten domfælder i alle forhold mod politividnets forklaring (i første og tredje forhold er det den samme) og blandt de direkte implicerede vidner alene på grundlag af forklaringer fra de forurettede og en medianholdt, hvis beskrivelse var temmelig usammenhængende.

4. Politiets praksis

For nærmere at belyse den ukontrollable pludselighed og eksplosive følelsesmættethed, der ofte er karakteristisk for anholdelsessituationer – således også det sidste af de tre nævnte forhold – skal jeg angive et selvoplevet eksempel fra Århus politikreds. Som led i en undersøgelse af ordenspolitiets effektivitet (Koch 1980) patruljerede jeg i april-maj 1977 i 9 uger med Århus politi. Mit ærinde var ikke nærmere at undersøge politivold. Men i perioden registrerede jeg nogle få tilfælde, der lå på grænsen eller over grænsen for den lovlige tvangsanvendelse. Eksemplet er ikke repræsentativt for anholdelsessituationerne, men er velegnet til at problematisere spørgsmålet om tvangsanvendelse/voldsanvendelse.

Politiforretningen fandt sted omkring kl. 18. Mine iagttagelser, der gives i uddrag, er indtalt på bånd kl. 20.30.

»Da vi drejede om hjørnet for at køre ned til smørrebrødsforretningen, kom der en melding over radioen: »4209. Kør til . . . Der skulle være en sindsforvirret kvinde. Og der var en hel del støj i baggrunden. Kør derud hurtigt!«. Vi kørte op foran huset og ringede på. De to politibetjente stod på trappestenen, og jeg stod umiddelbart bagved. En ung fyr lukkede døren op og spurgte med nogen aggressivitet i stemmen, hvad vi ville her. Politibetjen-

tene begyndte at træde ind i entreen, idet de spurgte, hvem der havde tilkaldt dem. En ung, forgrædt pige kom frem bag døren og sagde snøftende, at det havde hun. Den unge mand sagde: »I har overhovedet ikke nogen adgang hertil. Må jeg se en dommerkendelse«, altimens han begyndte at skubbe dem ud af døren igen. Pludselig kom en stor mand farende rundt om hjørnet af entreen, langede ud efter politifolkene, tog et »kvælertag« med den ene hånd om politibetjent A's hals og trykkede ham bagud, idet han råbte: »I har smadret mine kolleger i København« (det viste sig senere, at han sigtede til konflikten på Berlingske Tidende). A gik nu ud til vognen og kaldte over radioen om assistance. Den store mand (faren) fulgte efter ham og stod henne ved fordøren, mens A sagde, at han godt ville have sendt hundevognen. Faren sagde: »Skal du sende hundene herud? De skal sgu ikke herud...«, hvorefter han tog ind efter A i vognen. Denne slog hans arm væk og gik ud til ham. Den unge mand (sønnen) og politibetjent B kom nu hen til politibilen sammen med moren. Tilsyneladende blussede situationen noget op igen, efter at sønnen en kort overgang var faldet til ro. B blev nu skubbet og tjattet til af sønnen, hvorefter han trak staven og truede med den. A trak også staven. Så slår B sønnen en tre-fire slag over armen, på skulderen og ryggen, hvorefter denne forsvandt. Han kom kort efter tilbage med en brændeknude, som han bar foran sig. A lagde nu hånden på pistolen (der blev i hylstret under læderremmen). Sønnen kastede knuden fra sig på græsset, hvorefter han gik ind i huset. Da han kom ud igen, opfattede jeg situationen som kølet ned. Faren stod ude ved bilen og var meget rolig. Han sagde noget i retning af: nåja, men altså O.K., lad os nu tage det helt stille og roligt. Han blev ved med at sige til sønnen, at han skulle holde op. Sønnen var nu atter oppe på mærkerne og udtrykte nærmest en »nuskal-vi-slås«-holdning, idet han lagde an med knyttede næver. Herefter gik faren og A tilbage mod huset. Sønnen fulgte trop, mens B gik lidt bagefter. Situationen virkede igen afbalanceret. I det øjeblik sønnen var kommet ind i entreen sammen med faren og A, blev døren smækket i. B fik lige akkurat foden i døren, maset døren op med trukken stav og smøget sig ind, hvorefter døren sprang i. Jeg hørte nogle tumulter indefra, men så selvsagt ingenting. Kort tid efter hørte og så jeg klirrende glas falde ud fra en glastrude, der løb ved siden af døren i dens højde — og B's (formodentlig) bagdel stikke ud. Pludselig gik døren op og i jordhøjde tumlede faren — rød i hovedet — og A ud. Denne havde et »armlåsgreb« om halsen på ham. B havde fat i hans ene ben i et andet greb«.

Et par dage efter noterede jeg: »Det... som var interessant at fornemme, var den tykke, truende atmosfære, der hele tiden var over denne situation. Det første angreb skete fantastisk pludseligt. To dage efter hændelsen sad skrækken for, at sønnen var løbet ind efter et våben stadigvæk i den ene af politibetjentene, og de samstemmede i, at en sådan situation vænner man sig aldrig til. Denne bølgende bevægelse af ro og uro. I hele forløbet var der truende muligheder, som kunne komme frem«.

Min egen efterfølgende vurdering var, »... at det var tvivlsomt, om det var berettiget at anvende staven i situationen«. Det havde helt klart været berettiget i forbindelse med det første overfald, og hvis brændeknuden havde været anvendt konkret truende. Ligesom det helt klart var berettiget at anvende den i forbindelse med det andet overfald (politibetjentene fortalte, at sønnen havde råbt: »Nu har vi ham!« og smækket døren i hovedet på B. Der skulle have befundet sig ca. 8 mennesker i den lille entre. A lå på gulvet med faren og sønnen over sig). En juridisk vurdering måtte nok føre til, at det hverken var »nødvendigt« (mindste middel) eller »forsvarligt« (rimeligt middel) at slå med staven 3-4 gange lige præcis på det pågældende tidspunkt. Sønnen slog rent faktisk ikke ud efter politibetjenten. Han var meget aggressiv, men skubbede og tjattede blot. Jeg sluttede med at indtale, men »... man kan ikke blot vurdere det som et spørgsmål om angriberens »våben«, der ligger nogle ting i situationen, som faktisk ikke kan beskrives, hvis man ikke har været med«.

5. Ofrenes praksis

I de senere år har den nordiske kriminologiske forskning forsøgt at belyse politivoldens omfang og karakter. Der har været gennemført to svenske undersøgelser (Svala 1980 og Knutsson 1980), der bygger på sagsdokumenter vedr. de registrerede tilfælde af politivold. Een norsk (Tønnesen 1976), der anvender en tilsvarende synsvinkel, to norske (Finstad & Gjetvik 1980 og Nordhus & Vogt 1981), der tager udgangspunkt i ofrenes beskrivelser. Endelig foreligger der en norsk justitsministeriel redegørelse (Bratholm & Stenberg-Nilsen 1982), der indeholder interviews med ofre, vidner og politibetjente på forskellige tjenstlige niveauer.

Idet jeg henviser til min samlede gennemgang af disse undersøgelser (Koch 1982), skal jeg på dette sted alene omtale visse sider ved Nordhus' og Vogts (N/V) undersøgelse: »Voldskriminaliteten og dens ofre«, der i øvrigt omfatter alle typer af vold i Bergen.

Undersøgelsens udgangspunkt er de læge- og tandlægere registrerede volds-ofre, ikke de politiregistrerede. Voldstilfældene opdeles i de *primærregistrerede* tilfælde, hvor voldsofferet typisk fik medicinsk behandling i perioden 1. 1. 1974-30. 6. 1975 og de *sekundærregistrerede* tilfælde. Disse blev oplyst ved, at de primærregistrerede ofre blev spurgt om, hvorvidt de tidligere havde været udsat for anden vold (herunder anden type vold) end det primærregistrerede tilfælde. I alt 37 % af undersøgelsens ofre havde på et eller andet tidspunkt været udsat for politivold.

Hvorledes definerer N/V grænsen mellem politiets tvangsanvendelse og voldsanvendelse? De skriver: »Vold innebærer at polititjenestemannen ille-

galt enten hindrer offerets fysiske bevægelsesfrihet, eller påfører han/hende smerte eller skade. Det må også handles med forsett eller iallfall vises utilbørlig uaktksomhet». Og videre: »Bedømmelsen av om et overgrep foreligger, må vurderes ut fra slik situasjonen fortonte seg for polititjenestemannen i handlingsøyeblikket, vurdert med en skjønnsom polititjenestemanns øyne, og med rom for en viss feilmargin«.

De skriver også: »Ved avgjørelser av hva som er politivold, er det ikke tilstrekkelig å basere seg på ofrenes egen oppfatning«. Dernæst fremheves det, at et bestemt antal tilfælde, der af offeret blev vurderet som politivold, er helt udeladt af undersøgelsen, fordi N/V skønnede, at det drejede sig om tvangsanvendelse fra politiets side. De anfører herefter nogle få eksempler. Der er i alle eksemplerne tale om meget milde former for tvangsanvendelse (to tilfælde af armvridning, flere tilfælde af skub) og samtidig oplyses det, at alle tilfældene hørte til gruppen af sekundærregistrerede. På grundlag af dette metoderesultat må der nødvendigvis drages den slutning, at der for det første i hele grundmaterialet, der altså også omfatter *alle* læge- eller tandlægereregistrerede voldtillfælde, overhovedet ikke forekommer alvorlige tilfælde af tvangsanvendelse; for det andet, at alle de primærregistrerede tilfælde, der udgør undersøgelsens mest pålidelige materiale, må karakteriseres som politivold, eftersom N/V ikke kan finde eet eneste tilfælde blandt disse, der må betragtes som udslag af politiets tvangsanvendelse. Men det er jo åbenbart, at dette resultat ikke kan være rigtigt.

N/V har ikke kunnet omsætte deres intentioner om at udelade de tilfælde, hvor der blot var den mindste tvivl om tvangsanvendelsens ulovlighed, til en anvendelig sontring mellem lovlig og ulovlig vold. Det er derfor sandsynligt, at et ubestemt antal tilfælde af tvangsanvendelse er gledet over grænsen til kategorien politivold.

Det er vel i realiteten dette, der er hovedindvendingen mod N/V's undersøgelse af politivolden (se også Törnudd 1982). Finstad & Gjetvik afstår helt udtrykkeligt fra at definere hvilke af deres undersøgelsestilfælde, der er politivold, og hvilke ikke. De refererer blot varetægtsfangernes oplevelser. Dette begrænser naturligvis resultaternes interesse, men det er i det mindste en begrænsning, som man kan forholde sig til. N/V's materiale indeholder sandsynligvis eksempler, som rettelig må henføres under begrebet politivold. Hvad vi med sikkerhed ved, er, at de pågældende ofre har oplevet det sådan. Dette resultat kan ikke have været tilstrækkeligt for N/V. Uden nærmere dokumentation har de presset ofrenes virkelighed ind i det juridiske begrebsapparat, hvorved politivoldens grænser er blevet udvidet.

Vi skal herefter se på nogle af undersøgelsens resultater. Jeg skal indskrænke mig til undersøgelsens hovedmateriale: de primærregistrerede til-

fælde. Jeg har andetsteds (Koch 1982) nærmere redegjort for de metodiske problemer, der stort set er uomtalte i undersøgelsen, og som navnlig påvirker de sekundærregistrerede tilfælde. Ved disse tilfælde foreligger der kun medicinske oplysninger for 5 %'s vedkommende, og de er for en stor dels vedkommende i hukommelsesmæssig henseende »gamle«: ved 22 % er der forløbet fra 1 til 4 år og ved 18 % fra 4 år eller mere regnet fra det første interviewtidspunkt og tilbage til tidspunktet for hændelsens forekomst (60 % er under 1 år gamle). På den ene side huskes politivoldstilfældene *absolut* set længere og klarere, fordi voldssituationer med våben glemmes langsommere og med fremmede gerningsmænd i mindre grad forties og fordrejes. Det betyder på den anden side, at politivoldstilfældene *relativt* set vil blive overrepræsenterede i forhold til f. eks. familievold, fuldsksvold og slagsmålvold.

Der foreligger 58 primærregistrerede tilfælde af politivold. Kun for 26 tilfældes vedkommende findes medicinske oplysninger om skadens art etc. Det samme voldstilfælde kan godt have medført flere skadetyper. Politivoldsofrene havde hovedskader i 6 tilfælde, ansigtsskader i 10, halsskader i 1, skader af brystkasse/brystorganer i 5 og skader på arme og ben i 11 tilfælde.

Mens kun 9 % af de primærregistrerede politivoldstilfælde bliver anmeldt til politiet, bliver 34 % af alle andre tilsvarende voldstilfælde anmeldt. Ved begge typer vold er det offeret, som anmelder, hvis der anmeldes.

71 % af politivolden foregår, mens offeret er i politiets varetægt. 12 % af tilfældene finder sted på gaden eller andet offentligt sted, 5 % udøves i eller uden for danselokale eller restaurant og endelig foregår 5 % i eller uden for et privat hjem.

Af de 41 tilfælde, der fandt sted i politiets varetægt, skete 10 i eller ved politibilen, 5 hos den vagthavende, 14 på vej til eller i detentionslokalet og 3 andre steder på politistationen. I de resterende 9 tilfælde blev der foretaget politivold flere af disse steder.

I bogen »Volden og dens ofre« gengiver N/V en søjlefigur, der viser, at politivold overhovedet er den mest dominerende af alle voldstyper. Dette overraskende resultat fremkommer ved at fordele voldstyperne efter hvilke, der har mere end een gerningsmand og samtidig er langvarige d. v. s. varer »mere end nogle få minutter«. For politivoldens vedkommende var der i 72 % af tilfældene tale om, at voldsudøvelsen var langvarig og med flere gerningsmænd, mens dette kun forekom i 6 % af de andre voldstilfælde. 66 % af anden vold var kortvarig og med een gerningsmand, mens dette kun gjaldt for 10 % af politivolden.

N/V burde have erindret sig, at der – nærmest som en fast norm – såvel

ved patruljering som ved udrykninger vil være mindst 2 politibetjente til stede. Dette forhold påvirker naturligvis tallene i opadgående retning for politivoldsgruppens vedkommende, når tvangsanvendelsen glider over i voldsanvendelsen. Når politivolden er mere langvarig end anden vold, kan det skyldes, at politiet arbejder inden for en længere tidsmæssig ramme, hvor kontrollen over en anholdt skal bevares – vedkommende skal pågribes på stedet, indtransporteres, fremstilles, indsættes i detentionen etc. Modstanden mod anholdelsen kan svinge fra det ene yderpunkt til det andet flere gange under dette forløb. Den private vold pågår næppe så længe ad gangen, før der gribes ind.

Den omtalte figur udtrykker således i bedste fald et meget overfladisk kendskab til politiets arbejde – i værste fald en helt urimelig omgang med data.

På trods af N/V's undersøgelses åbenbare metodiske svagheder, må det sammenfatningsvist siges, at de har sandsynliggjort, at der i Bergen på årsbasis forekommer ca. 10 gange så mange tilfælde af politivold (eller oplevet politivold), som der anmeldes. Det er første gang, at en nordisk undersøgelse har dokumenteret forekomsten af sådanne tilfælde i noget større omfang.

Bratholm & Stenberg-Nilsen (1982) har ikke væsentlige metodiske indvendinger mod undersøgelsen. De har ikke efterkontrolleret frasorteringen af tilfældene af tvangsanvendelse, men de har interviewet et mindre udsnit af ofrene fra undersøgelsen. De finder, at disse »... i hovedsak gir et riktig bilde ... Utvalgets inntrykk er at de som forklarte seg etter beste evne forsøkte å fortelle sannheten. I den grad beretningene ikke skulle stemme med det faktiske begivenhetsforløp, må det etter utvalgets mening hovedsakelig skyldes misforståelse, fortrenkning eller feilerindring fra offerets side«. De konkluderer: »Utvalgets *konklusjon* blir etter dette at de offerberetninger det fikk høre, sett under ett, må anses som i det vesentlige troverdige. Selv om man ikke kan se bort fra at et par av offerberetningene var fordreid, endrer dette likevel ikke det *totalbillede* beretningene gir«. Så længe man ikke har en vis kontrol med, hvilken indflydelse de af udvalget selv fremhævede fejkilder har på resultatet, bliver spørgsmålet om, hvad totalbilledet indeholder, efter min opfattelse nærmest en trossag. Konklusionen kan – ligesom de meget tankevækkende interviews med visse politibetjente og promilleprøvelægerne – sandsynligvis tjene som virkelighedsbeskrivelse i et kriminalpolitisk betækningsarbejde, men ikke som dokumentation i et forskningsarbejde.

6. Forskerens praksis

Det er naturligvis utvivlsomt, at det er og skal være domstolene, der i sidste ende drager den juridiske grænse mellem politiets tvangsanvendelse og

voldsanvendelse, og derved pålægger politiet et strafansvar. Hvem skulle ellers? Men for en nærmere kortlægning af omfanget og karakteren af politivolden, og navnlig for en forståelse af hvilke situationer, der udløser den, er domsmateriale og andre officielle dokumenter utilstrækkelige. Dels er der flere grunde til at antage, at mørketallet i disse sager er særlig stort (Bratholm & Stenberg-Nilsen 1982), dels kan domstolen i sin ophøjede ro og tilbageskuende ikke tilstrækkelig nuanceret opfange den meget komplicerede og urolige sociale virkelighed, der udløses, når politi og borger støder voldeligt sammen. Kriminologiske undersøgelser gennem udspørgning af parterne vil ofte heller ikke være tilstrækkelige, dels fordi oplysningerne vil være farvede begge veje, dels fordi en evt. vægtning, som domstolen foretager før sværdet falder, vil være vanskelig at begrunde på et forskningsmæssigt grundlag. Den frie bevisbedømmelse gælder ikke her.

Fra et forskningsmæssigt synspunkt må den mest sikre metode være en deltagende observation af politiets arbejde. En klassificering af en udenforstående på de tider og de steder, hvor situationerne udspiller sig. Reiss (1971 og 1979) har allerede for flere år siden såvel i praksis som i teori påvist, at det lader sig gøre som deltagende observatør at overvære selv alvorlige tilfælde af politivold. Dette tilsyneladende paradoks er netop en konsekvens af det meget hyppigt forekommende træk ved politivoldssituationerne i forbindelse med anholdelser: deres uforudsigelighed, pludselighed og ukontrollerbarhed, der vil få de fleste politibetjente til at tænke på alt andet end forskerens tilstedeværelse.

Henning Koch

Adresse: Forskningsstipendiat, cand. jur. Henning Koch
Kriminalistisk Institut
Skt. Peders Stræde 19, DK 1453 Kbh. K.

REFERENCER

- Bratholm, Anders og Hans Stenberg-Nilsen: Rapport om politivold. Universitetsforlaget, Oslo 1982.
- Espersen, Ole og Alf Ross: Dansk Statsforfatningsret (I). Nyt Nordisk Forlag — Arnold Busck, Kbh. 1980.
- Finstad, Liv og Anne Lise Gjetvik: Varetektsfanger forteller... Universitetsforlaget, Oslo 1980.
- Gammeltoft-Hansen, Hans: Straffeprocessuelle tvangsindgreb. Juristforbundets Forlag, Kbh. 1981.
- Greve, Vagn, Bent Unmack Larsen og Per Lindegaard: Straffeloven — Almindelig del (komm. strfl.). Juristforbundets Forlag, Kbh. 1981 (2. udg.).
- Hurwitz, Stephan og Knud Waaben: Den danske Kriminalret — Almindelig del. G. E. C. Gads Forlag, Kbh. 1971.

- Knutsson, Johannes: *Polisen och våldet. Polisanmält våld av och mot polisman i Stockholm år 1978* (stencil). Allmän kriminologi vid Stockholms Universitet, Stockholm 1980.
- Koch, Henning: *The Proactive Police*. Ragnar Hauge (ed.): *Policing Scandinavia. Scandinavian Studies in Criminology vol. 7*. Universitetsforlaget, Oslo 1980.
- Koch, Henning: *Politiforskning i Norden*. Kriminalistisk Instituts stencilserie nr. 17. Københavns Universitet, Kbh. 1982.
- Moe, Mogens: *Om grænserne for politiets beføjelse til at anvende magt ved anholdelse*. Juristen 1972 s. 145 ff., Kbh.
- Nordhus, Gunnar og Edvard Vogt: *Voldskriminaliteten og dens ofre* (stencil i 58 bind). Instituttet for arbeidspsykologi og personalforvaltning ved Norges Handelshøyskole, Bergen 1981.
- Nordhus, Gunnar og Edvard Vogt: *Volden og dens ofre*. Cappelen, Oslo 1981.
- Reiss, Albert J., Jr.: *Systematic Observation of Natural Social Phenomena*. H. L. Costner (ed.): *Sociological Methodology*. Jossey-Bass, San Francisco 1971.
- Reiss, Albert J., Jr.: *Systematic Social Observation in Police Research*. J. Knutsson, E. Kùhlhorn og A. J. Reiss (eds.): *The Police and the Social Order. The National Swedish Council for Crime Prevention, Report no 6*, Stockholm 1979.
- Sjöholm, Erik: *När och hur får polisen ingripa? Statens nämnd för utgivande av förvaltningsrättsliga publikationer*, Stockholm 1978 (2. udg.).
- Svala, Hans: *Polisövergrepp — allmänhetens anmälningar mot polisen i Stockholm 1977* (stencil). Allmän kriminologi vid Stockholms Universitet, Stockholm 1980.
- Tønnesen, Sverre: *Saker om rettsstridig adferd fra polititjenestemenn*. Lov og Rett 1976 s. 340 ff., Oslo.
- Törnudd, Patrik: *Johannes Knutsson: Polisen och våldet ... & Gunnar Nordhus og Edvard Vogt: Volden og dens ofre ... Anmeldelse*. Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab 1982 s. 94 ff., Kbh.
- Wolf, Preben: *Vold i lokalsamfundet. Det kriminalpræventive Råd*, Kbh. 1980.

NOEN KOMMENTARER TIL KOCHS OMTALE AV BERGENS-UNDERSØKELSEN

AV GUNNAR NORDHUS og EDVARD VOGT

Vi er forbauset over Kochs hovedinnvending mot vår undersøkelse. Han hevder at ingen primærregistrerte, legehandlede politivoldstilfeller ble frasortert som lovlig maktanvendelse.

Dette er ikke riktig.

Det fremgår av metodeboken i vår undersøkelse at tre primærregistrerte politivoldstilfeller ble frasortert som lovlig maktanvendelse.

La oss se på dette helt konkret:

I metodeboken, delrapport nr. 4, omtales de frasorterte primærtilfellene på s. 101—134. Under avsnittet 4.13.2.6, Gjerningsperson, s. 105, går det frem at »3 til-